

TÖRZSI ÉS TÁJI IRODALOM SZEMLÉLET

UGRÁSRA KÉSZÜLŐ ÓRIÁSOK, fenyegető hatalmassággal idegen fajok állanak kicsi országunk körül. Népünk jövője — saját belső és külső fejlődésének ereje mellett — elsősorban attól függ, hogy mennyire ismerjük, értékesítjük és ellensúlyozzuk a szomszédos germán, szláv és latin faji csoportok életerőtől duzzadó, előretörő lendületeit. A magyarság faji és politikai tájékozódásának e három fő irányvonala már hosszú évszázadok óta foglalkoztatja vezető elméinket, de nem egyenlő mértékben. A német-ség ugyanis minden időben lefoglalta magának érdeklődésünk legjavát. Nagy Károly római szent birodalmától Hitler harmadik birodalmáig fokozódó mértékben befolyásolták a magyar birodalom és a magyar faj életét a német törzsek hatalmas megmozdulásai. Az elmúlt másfél évtizedben oly erővel öntudatosult a német-ségben a faji és a törzsi öntudat, hogy megnyívánulásait nem lehet nekünk sem figyelmen kívül hagynunk. A német fajkutatás újabb eredményeivel már több-ízben foglalkozott a magyar tudomány, ezért mi az eddig csak szűkebb körben ismertetett törzsi és táji szemlélet céljait, alapelveit és eredményeit igyekszünk röviden összefoglalni.

A német törzsek élettörténetének, lelki fejlődésének és előretörésének legsikerültebb rajzát, bár sok anyagot hordott össze róla az őstörténeti, történeti, régiségtant, néprajzi és újabban a fajtörténeti kutatás is, elsősorban az irodalomtörténetírásnak köszönhetjük. 1907 november 18-án mondta el ugyanis Sauer Ágost a prágai német egyetem aulájában azt a híres rektori beszédet¹, amelyben a törzsi és a táji jelleg fontosságát hangsúlyozta az irodalmi alkotások megítéléséből és a családtörténeti, a provinciális irodalomtörténeti és a néprajzi kutatás eredményeinek felhasználását sürgette. A költő ugyanis — mint minden más ember — jórészen annak a földnek a gyermeke, ahol felnövekedett, amelyből kisarjadt. A vérből és a földből adódó sajátos jelleg megtermékenyíti, átformálja az egyéniségből fakadó szellemi alkotásokat. Sauer eszméi az általa alapított „Euphorion“ című folyóirat révén csakhamar széles körben elterjedtek és gyakorlati alkalmazást nyertek. Legtöbb irodalomtörténetíró kidomborítja azóta a helyi-ethnológiai és a genealógiai vonatkozásokat, sőt Sauer egyik tanítványa, Nadler József, a törzsi és a táji szempontot egyetemes

¹ Literaturgeschichte und Volkskunde. Második változatlan kiadása G. Steffansky utószavával 1925-ben jelent meg (Stuttgart, Metzler; 48 lap).

módszertani elvvé téve, nagy tudással és zseniális meglátásokkal hatalmas épületet emelt erre az alapra. Főműve (*Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*, 4 kötet, 1912—1918) immár harmadik javított és bővített kiadásban (Regensburg 1929—1932) forog közkezen és a sok gáncs és bírálat ellenére is, amely R. M. Meyer, O. Walzel, J. Petersen, H. A. Korff, P. Merker, F. Koch és mások írásai nyomán érte, egyre jobban tért hódít az irodalomtudományban és a szellemtudományok egyéb ágaiban: a „nadlerizmus“.

Nem véletlen, hogy a törzsi és a táji irodalomszemlélet éppen a németiség egyik szélső határán keletkezett, hiszen Sziléziában és Ausztriában az idegen fajokkal való súrlódások szinte naponként felidéztek immár évszázadok óta a népi és a törzsi öntudat élményét. Nem véletlen az sem, hogy ezt az irányt éppen Nadler vitte diadalra, akit osztrák volta a népi, törzsi és a regionális szemléletmódra szinte eleve kijelölt, akit katolikus volta a közösségi, erkölcsi és vallási szempontok hangsúlyozására fogékonnyá tett és akinek romantikus történetbölcslelete az eszmei valóságoknak (nép, törzs, táj), mint reális erőegységeknek felhasználására és az egyéni teljesítményekkel szemben való alkalmazására kiválóan alkalmasnak mutatkozott. Nadler rendszerének legnagyobb értéke azonban a törzsi és a táji szemléletre alapított módszer termékenységében és eredetiségében rejlik. E módszer alapvető tételei a következők: A törzs elemezhetetlen testi, szellemi és lelki egység, amelynek jellemző tulajdonságai az alkotó egyéniségekben mint a törzsi jelleg megtestesítőiben néha évszázados szünet után is hasonló módon jelentkeznek. A törzsi jelleg az ősi törzsalkatból fejlődik ki a környező táj és más tényezők ráhatása folytán. A táj jellege szerint vannak síksági, tengeri és pusztai, középhegységi, vegyes-táji és folyóvölgyi, magashegységi és folyami törzsek. Eredet szerint vannak anyatörzsek (ótörzsek) és leánytörzsek (újtörzsek). Az anyatörzsek keletkezése történelem előtti időben kezdődik és körülbelül Krisztus után 700-ban fejeződik be. A leánytörzsek az anyatörzsek kivándorlóiból és keleti szláv vagy más fajú népelemek keveredéséből fejlődnek ki. Fejlődésük már történeti időre esik (körülbelül 900—1300) és ezért elég pontosan nyomon követhető. Folyton változó nagyságú és életerejű „cellák“, az egész nép alkalmazkodó és védő szervei a törzsek. Bennük történik a fajfejlődés és a fajkeveredés. Látszólag külön utakon jár mindegyik, de azért az egésznek a céljait munkálja. A népi alsóbb réteg képviseli a törzsben a rögzítő, a művelt felsőbb réteg pedig a mozgó erőt. A törzs nem egyszeri és egyetlen életformája a népnek: az egyik törzs a másikat váltja fel a teher és a hatalom hordozásában. Az erősebbek új életerővel töltik meg a kifáradt, szétforgácsolódott vagy elaggott törzseket. Ha zsugorodnak a törzsek és nincs már erejük új rajok kibocsátásához, akkor halódik maga a nép is. Viszont minden új törzsképződés a nép életöztönének erős kisugárzása is egyszersmind. Mivé fejlődött volna a balsors által annyiszor sújtott német nép a rendkívül szerencsés és nagy ellentállóerejű törzsi tagozódás nélkül? A törzsek alkotó teljesítményei jellegzetesen különböznek egymástól. Az egyik törzs inkább költői, a másik vallási, misztikus vagy tudományos stb. hajlandóságával tűnik ki leg-

inkább. A német egység Nadler szerint nem az egyes törzsek egyformaságát, hanem inkább a végső célokban való megegyezést, az egy célra irányuló munkát, a hivatástudat egységét, a múlt és jelen közös átélését jelenti: szóval nem annyira testi, mint inkább szellemi és lelki kapocs. Ezért a törzsismeret a német nép életismerete és élettana is egyszersmind. Az irodalomtörténetírónak követnie kell a törzsek vándorlását, fejlődését, meg kell állapítania irodalmi alkotásaikban a törzsi jellegzetességeket, amelyeket a táji jelleg módosít; az anya- és leánytörzsek kialakulásában, egymásrahatásában pedig az újabb német szellemi fejlődés egyik legfőbb mozgatóerejét kell látnia.

Nadler módszere tehát egyrészt etimológiai, másrészt pedig egyéniségellenes színezetű. Etimológiai, mert a törzsi elvet fontosabbnak tartja a fajnál¹; egyéniségellenes, mert nála az alkotó egyéniségek a nehezen változó törzsi jelleg hordozói csupán: a legnagyobbak is csak egy bizonyos táji különfejlődés jelképei és szélső képviselői; kiemelkedő jelentőségük pedig csak az egyetemes német vagy az európai irodalom felé vezető utat jelenti. Annak ellenére, hogy Nadler erősen hangsúlyozza a szellemi és lelki szempontokat, módszere alapelveiben mégis erős természettudományos jelleg mutatkozik. A vér és a föld, a családi, rokonsági és a törzsi jellemvonások öröklődése, a táj nagy alakító hatása, szellemi színeképelemzés, irodalomtörténeti típus- és törvényalkotás, élettani és vegytani hasonlatok alkalmazása a törzsek kialakulásának és fejlődésének szemléltetésében, stb. mind erre mutat.

Nadler rendszere körülbelül 1910 óta — nagy művének újabb kiadásaiban, kisebb-nagyobb részletmunkákban és folyóiratcikkekben² — szinte állandóan tökéletesedett és a legutóbb megjelent rövid összefoglalásban (*Das stammhafte Gefüge des deutschen Volkes*, 1934) klasszikus magasságot és egyben mélységet ért el. Egy eszmének, a német törzsek diadalmas előretörésének jegyében fogantatott ez a munka. Történeti és geopolitikai áttekintései a legjobb és legmodernebbek a maguk nemében. Éppen ezért megérdemlik, hogy behatóbban foglalkozzunk velük és kiemeljük, bírálattal kísérjük a magyarságot érintő részleteket.

MÁR AZ EGYES FEJEZETEK címei is jelzik, hogy Nádicrt nem a kisebb-nagyobb német államalakulatok, hanem a törzsek és a törzsi csoportok érdeklik elsősorban. A német nép a Rajna és az Elba között összetorlódott törzsek háromszori kiáradásából és e kiáradás háromszori felülrétegződéséből keletkezett. A felnémet törzsek első áradata a Rajnán és a Dunán át Galliába, illetőleg a római-kelta és római-réčiai vérkeveredésű Alpokba özönlött. A második kitörésben felszakadt a

¹ Lásd legújabb tanulmányát: *Rassenkunde, Volkskunde, Stammeskunde* (Dichtung und Volkstum. Neue Folge des Euphorion. 35, 1—18. lap).

² *Entwicklungsgeschichte der deutschen Literatur 1914*. Die Berliner Romantik 1921. Das österreichische Volksstück 1921. Von Art und Kinst der deutschen Schweiz 1922. Der geistige Aufbau der deutschen Schweiz 1924. Das Schrifttum der Sudetendeutschen 1924. Die deutschen Stämme 1925. Die Literatuxkarte (Euphorion 1929). Die literarhistorischen Erkenntnismittel des Stammesproblems (Verhandlungen des 7. Soziologentages. Tübingen 1931, 241—257. 1.). Literaturgeschichte der deutschen Schweiz 1932. *Rassenkunde, Volkskunde, Stammeskunde* (Dichtung und Volkstum 1934), stb.

szász kráter s elárasztotta a frank és a thüringiai *táj* egyes részeit. Egy harmadik kitörés elborította az Elbától keletre eső részekre benyomult szlávorságot és előzönlötte a Dunán lefelé a Kárpát-medencét. A III—XIII. század ezen három nagy népmozgalma adja meg német szempontból a Rajna, a Balti-tenger és az Adria partjai között elterülő térnek történelmi arcát, ez határozza meg a német nép törzsi felépítésének és szemléletének térbeli határait. A felnémet anyatörzsek (frankok, alamannok és bajorok) sorsa az új terület latin őslakóival való összeolvadás, a római birodalom műveltségének és államszervezetének átvétele és továbbfejlesztése volt. Ez a három felnémet anyatörzs egymást váltja fel az első birodalom vezetésében, ez tölti meg német vérrel a Rajna és a Duna völgyét, ez fejleszti ki az úgynevezett római-német évezreden uralkodva a német jövő reményégeit.

A frankok a Rajna és mellékfolyóinak völgyében, majd egészen a szláv néphatárig, Bambergig előrenyomulva, Chlodvig alatt pedig Galliát elárasztva hamarosan világtörténelmi szerephez jutottak. A kiterjedt frank táj változatossága, gazdagsága vagy szegénysége, a természeti erők rombolásaival szembeni védettsége vagy védtelensége három jellegzetes vonást formált ki a frank nép szellemi arculatán: az alsó-rajnai városokban (Gent, Brügge, Antwerpen, Löwen, Leiden, Harlem, Amsterdam stb.) a kereskedői és gyarmatosító hajlamot, a Közép-Rajna (Köln) vidékén a szerzetesektől örökölt nagy szőlőkultúra a legnagyobb változatosságot mutató frank szellemességet, a Nürnberg körüli táj szegénysége és a szláv néphatár közelsége pedig a feltalálókészséget és a kezűgyességet fejlesztette ki. Egyik német törzs sincs oly nagyfokú rokonságban a latin szellemmel, mint vérkeveredése, örökölt városai, világkereskedelmi útjai és lendületes szellemisége révén éppen a frank. Amit a német törzsek közösen alkottak, abban a frank közösségi érzéknek, céltudatos szervező-akaratnak mindig nagy szerep jutott. Frank földön alakultak ki a német hősmonda lényeges elemei, frank papok helyezték a német műveltséget a hármast: germán-népi, antik és keresztény alapra, frank asszonyok indították el a német misztikát, frank férfiak a német humanizmust (Erasmus, Celtis, Hutten, Dürer) és a reformációt (Luther, Melancthon) és frank kivándorlók szervezték meg a nagy középkori keleti telepítést. Rajnai frankok leheltek a németiségbe új és igazán népi önérzetet (Görres, Brentano, Boisserée, a Grimm testvérek, stb.), közülük kerültek ki Napoleon legnagyobb ellenfelei (Stein, Hardenberg, Metternich), ők alapították meg az új természettudományos világnézetet (Büchner, Vogt, Liebig). A német alkotóerő csúcsvonala a Karolingok óta, Dürer, Rembrandt, Goethe és Beethoven személyében frank földön vonult végig. Népi, állami, szellemi és lelki tekintetben kezdettől fogva a mozgékony, szorgalmas, zseniális formaérezékű, vidám, találékony, világtávlatokra nyíló és hódító frank törzsi lényegen nyugszanak a németiség alapjai.

A három történelmi alakban (sváb, svájci és elzászi) élő alamann anyatörzsnek az ék alakú stratégiai helyzet és az erős természeti határok adják meg a jellegzetes lelki vonásokat. Mivel nem sikerült kitérnie a természetadta határokat, azért annál diadalmasabban bontakozott ki benne az államalkotó gondolat. Kimeríthetetlen szervező és állam-

alkotó eszméktől úzve egyik uralkodó család a másik után indult ki az alamann tájról, hogy más földön és sokszor más népek között adjon formát nagyszabású állam-gondolatainak (Zähringek, Habsburgok, Staufok, Welfek és Hohenzöllernek). Miként a frank, az alamann is közvetítette a többi törzsnek a római örökséget és e révén minden időben a gondolati és a lelki értékek szinte kimeríthetetlen tárháza volt. A középkori bölcelet és misztika, a hitújítás, a klasszicizmus és a romanticizmus erős indításokat kapott alamann földről (Nagy Sz. Albert, Suso, Paracelsus, Pestalozzi, Schiller, Hölderlin, Schelling, Hegel, stb.). A vezető, a nagy gondolat a késői középkor óta mindig Alamanniából indult ki és másutt lett naggyá. A gondolati és érzelmi mélység mellett a magas idealizmus, a népi irányzódás és az erős kötelességérzet az alamann törzsi szellem kiemelkedő vonásai.

A bajor anyatörzs a Szudeta-medencéből a római Vindelicia provinciába átvonult markomannokból alakult ki és az aránylag térés új területen cellákra való osztódással gyorsan elszaporodott. Germán jellegét az erős latin hatás ellenére is megőrizte és híven teljesítette a neki jutott német hivatást: uralkodott Európa majdnem minden fontos átmenő útvonalán, hűséges portása volt a németiség keleti kapujának. A világtörténelmi hivatás nem az óbajor népnek, hanem keleti sarjadedának, a minden szempontból belőle táplálkozó osztráknak jutott osztályrészül. És ameddig zavartalanok voltak népi kapcsolatai a törzs nyugati felével, addig biztos alapokon állott az osztrák állam is. De amikor 1526 után a magyar és a cseh korona is reászállott és amikor ezidőben nem sikerült az egész bajor törzs egyesítése e nagy hatalom keretében, akkor eldőlt a dunai Habsburg-birodalom sorsa is. Három építő eszme érvényesült e birodalomban: a valláspolitikai a XVI—XVII. században, a német egységállamé a XVIII. században és a patriarchális népcsaládé a XIX—XX. században. Népekfeletti nagy hatalom volt a régi Ausztria, amelynek kialakításában alamann államalkotó zsenialitás és bajor államfenntartó tehetség működött közre. A rendkívül változatos bajor-osztrák táj alkata és településmódja is híven tükrözi a törzs világtörténelmi szerepét: csupa fejedelmi, nemesi vár, palota és kastély vidéken és városban: életerős partikularizmus, amelyből a barokk gondolat jegyében lett csak nagy állami egység. Szellemi tekintetben a bajor törzset a rendkívüli befogadó, átalakító és átadó készség (közvetítés Nyugat és Kelet között), az alkalmazkodás, a vidám életöröm, az államfenntartó erő, a kiváló színjátészó és zenei érzék jellemzi.

Az alnémet anyanép, a szász és a fríz törzs külső és belső alkatának jellemzésére is méltó szavakat talál Nadler. A germán voltát szinte töretlen épségben megőrző és mitológiai magasságba emelő, rendíthetetlen epikai nyugalma, nagy időbeli és térbeli távlatok átfogására hajlamos, zárkózott és akadályokat nem tűró szász anyatörzs mezőgazdasági és kereskedelmi szervezetei, telepítő és egyesítő törekvései nélkül sohasem lett volna azzá a németiség, amivé lett. Ha lényegében frank vonás az, amit közösnémetnek mondunk, akkor teljesen szász az, ami a germán jellegből a németekben megmaradt. A nagyon is elszigetelt és saját problémáinak élő fríz törzs alig vett részt a közös

fejlődésben, de azért vérrel és szellemi tehetségekkel támogatta a szomszédos frankok és szászok telepítő akcióit és irodalmi mozgalmait.

Távol a világ zajától, a német tér szívében, nagy megpróbáltatásoktól megkímélve él a meissenai és a thüringi néptörzs. A középkori szellemvilág kivirágzása, a humanizmus és a hitújítás, a nyelvújítás, a német tudomány, költészet és zene nagy korszakai, a német egység gondolatának megfogalmazása mind e két központi törzs szellemi gócpontjaihoz fűződnek, melyek közül Wartburg és Weimar a német szellembirodalom jelképévé és megifjító forrásává növekedett.

A németiség legnagyobb világtörténelmi alkotása az egyes törzsek nagy teljesítményei mellett mégis az a hatalmas, a Keleti-tengertől az Adriáig terjedő telepítés, amelyben majdnem minden anyatörzs részt vett. Ez az új föld lett a közös német nyelv, műveltség és állam bölcsője. Három német ék nyomult be az említett tér szívébe és azt évszázadokra megosztva nagyban fokozta a német faj biztonságát az idegen fajokkal szemben. Az egyik ék a Keleti-tenger partjai mentén Skandinávia, Dánia, a balti államok és Lengyelország közé nyomult és akadályozta azok állami és népi terjeszkedését (alnémet telepítés). A második ék elválasztotta Lengyelországot Csehországtól (középnémet telepítés). A harmadik Magyarország és a Balkán közé nyomult, mely utóbbin a bizánci, majd pedig a török Kelet értendő. Az egyes ékek erősségét a többinek szilárdsága mindig nagy mértékben befolyásolta. Az alnémet telepítés a korai középkortól majdnem napjainkig tartott és öt nagy tájat (Mecklenburg, Pommeránia, Poroszország, Memel-vidék, Kurland) hódította meg. A középnémet telepítés Szilézia meghódítását eredményezte és az egykori bajor őshaza, a Szudetamedence megszerzésére törekedett. A szlávokkal való vérkeveredés nagy átütőerejűvé tette a telepítésben résztvevő thüringiai, keleti frank és bajor törzseket, úgyhogy az új terület a legtöbb újabb szellemi mozgalom kiindulópontja és a közösnémet irodalmi nyelv kiformaló helye, bölcsője lett.

RENDKÍVÜL TANULSÁGOS és minket magyarokat erősen érdekel az, amit Nadler a felnémet telepítésről és leánynépről ír. Éppen ezért kissé bővebben ismertetjük könyvének ezt a fejezetét.

Miként a Rajna, a Duna is sorsfolyó a német törzsek történetében: századokon át frank és bajor vér özönlött be rajta a Kárpátok medencéjébe. Három alappillér (a nyugatmagyarországi hiencség, a felsőmagyarországi városszövetség és az erdélyi szászág) körül az egész ország megtelik német városi polgársággal. „Az alföldeken és a német telepek körül éltek a kisebb-nagyobb magyar földesurak tót, román és szerb-horvát jobbágyaikkal. Oly tér volt ez, amely a maga zürzavaros sokoldalúságú életformáival mindenné lehetett.“ Felesleges hangsúlyoznunk, hogy az utóbbi két mondat nem éppen a legelőnyösebb színben mutatja be Nadler ismereteit a magyar középkor népiségi és települési állapotairól. Ilyen elsiklással vagy tudatosan magyarellenes beállítással, a magyar népi és állami erők, szellemi koncepciók mellőzésével Nadler könyvének ezen fejezetében (169—187. lap) igen sok esetben találkozunk. Nem lehet célunk, hogy e rövid tanulmány keretében egyenként megcáfoljuk vagy legalább helyesbítsük

ezeket a németiség körében elharapódzott és politikai céloktól vezérelt hamis ítéleteket. Inkább arra törekszünk, hogy lehetőleg hű képet adjunk Nadlemek és rajta keresztül a német műveltek egy nagy rétegének szerintük tudományosan megalapozott magyarismeretéről.

Az ifjú magyar szellemi életnek — írja Nadler — csak dalköltészetében mutatkozik meg az eredetisége. Nagyobb mértékben csak a hitújítás fejleszti modernné és európaivá a magyar szellemi életet, de egyben növeli is a társadalmi és lelki ellentéteket. Ebbe a megosztott szellemtörténeti állapotba csap bele a török veszedelem. Mohács a legnagyobb szerencsétlenség volt, amit egy európai népnek valaha is el kellett viselnie. Szent István koronáját és vele a törökökkel való harcokat a Habsburgok öröklék. A felszabadító háborúk után új világtörténelmi helyzet keletkezik. Hogyan ítélik meg ezt a németek és hogyan a magyarok, veti fel Nadler a kérdést. Bécs felől nézve a dolgot, csatatereket kellett eltakarítani, egy hihetetlenül elpusztított országot kellett felépíteni, újjászervezni. A felszabadító seregek nyomában német parasztok haladtak. Telepített a kincstár, telepítettek a magyar földesurak, mert mindenütt parlagon hevert a föld. Senki sem érdeklődött a telepések nyelve, nemzetisége iránt. Az új német telepék lassanként betöltik a három régi csoport közti űröket, a városok megtelnek új német polgársággal. Míg a XVIII. század elején meg 50 százalék volt a magyarság arányszáma, addig az 1787-ben már 29-re süllyedt. A hosszú török uralom zűrzavarából a Habsburgok elsősorban egy barokk szellemű egyházi kormányzat segítségével iparkodtak a rendhez és az európai műveltséghez visszavezetni a magyarságot. E munkában a jezsuitáknak jutott a legnagyobb szerep. A második rendezési kísérlet az egységes német műveltségű és nyelvű birodalom gondolatának jegyében történt. Mária Terézia óta Bécs volt a magyar tér szellemi középpontja. Bécsen át jött minden európai hatás a Kárpát-medencébe és Bécs közvetítette mindazt, ami onnan Nyugat felé igyekezett (itt Bleyer tételét hangsúlyozza Nadler!). Csak a felsőmagyarországi evangélikus városok őrizték meg továbbra is a Krakón és Boroszlón át vezető német útjaikat. Bécs magyar leányvárosai (Pozsony, Pest, stb.) fokozott ütemben terjesztik a német műveltséget. A jozefinista összbirodalmi önkényuralmat a XVIII. század vége felé a patriarchális népcsalád gondolata váltotta fel, mely tisztelni látszott az egyes népfajok múltját, nyelvét és műveltségét, de ezért cserében hűséget és német hivatalos nyelvet kívánt.

Hogyan nézte a magyar lélek ezeket az európai rendezési kísérleteket? — kérdezi Nadler. A magyar életérzést — úgymond — talán legjobban a magányosság élményére lehetne visszavezetni. Vér- és nyelvrokonok nélkül idegennek érezte magát a magyar az európai népcsaládban. A német, olasz, francia és angol európai szellem hullámai körülnyaldosták és szétmorzsolással fenyegették ezt a népvándorlás viharai által Ázsiából idegördített vándorsziklát. A hitújítás és a török uralom válaszfalai csak növelték a magányosság érzését. Ha hű akar maradni önmagához, akkor kizárja magát az európai népközösségből, ha beolvad Európába, akkor fel kell áldoznia eredeti jellegét. Százalékaránya a nemzetiségek javára évről-évre csökken. A városok németek

s az alföldekre szorult igazi magyarság semmi közösséget sem érez az idegen polgársággal. A főnemesség idegenben él, németül és franciául beszél, míg a köznemességnek a latin a művelt nyelve. Herder már megjósolta, hogy századok múltán a magyar nyelv már nem lesz található. Ez a villámcsapásként ható jóslat Nadler szerint nagy mértékben előmozdította a magyar öntudat és szellemiség feltámadását.

A felújulásban nagy szerepe volt az irodalomnak, melynek rajzát Farkas Gyula munkája¹ alapján és a saját céljainak megfelelően átfogalmazva adja Nadler. A felújulás, a magyar romantika korának ismertetése után röviden vázolja Nadler a német városi polgárság elmagyarosodását és szerepét a magyar állam és a magyar szellemi élet felépítésében. Nem napszámosa, hanem egyenrangú építője volt a német polgár e kettős műnek és most már névtelen katonaként nyugszik annak alapjai alatt. A magyar újjászületés — írja Nadler — felemésztette a német városi polgárságot, de egyben öntudatra ébresztette a hazai nemzetiségeket és a határokon túl élő fajtestvéreiket is. A cseh nemzeti mozgalom főfészke ugyan Prága, a délszláv pedig Raguza, de a döntő indításokat mindegyik magyar földről kapja. Felsőmagyarországi tótok kezdeményezik a cseh- és az egyháziszláv-kutatások megindítását és gondolják el elsőízben a pánszláv eszmét (Kollár János és társai). Safarik Pál Újvidéken a szláv régészet és néprajz megindításával a szerbek szellemi feltámadását készíti elő. A pesti egyetemi nyomda munkatársai alapítják meg az újromán irodalmat és Erdélyben fejlesztik tovább. Nadler szerint a régi osztrák-magyar tér minden problémája elsősorban nyelvi és művelődési kérdés volt, úgyhogy a Kárpát-medencében a szellem-történet vüágtörténelmet jelent. A német nyelv küldetését a magyar Vette át és tőle annyi nemzetiségi nyelv, ahány kisebbség csak élt itt. A nyelvből és az irodalomból népek, a népekből államok lettek. Magyarország kicsiben azt élte át, amit a monarchia nagyban. A történelem kérlelhetetlen logikája győzött — fejezi be némi kárörömmel Nadler a gondolatmenetét. Az összeomlás sok szempontból használt a német-ségnek. A hiencek „saját jószántukból“ egyesültek bajor-osztrák törzstestvéreikkel, a felvidéki német telepek „visszatértek“ a szudétanémet törzsközöségbe. A három állam, Magyarország, Jugoszlávia és Románia között felosztott dunai svábok viszont még jobban szétagolódtak, de törzsi öntudatuk, hála az erdélyi százokban erős támaszra talált bánáti svábok törekvéseinek, erős fejlődésben van. Az erdélyi százok törzsét és kétkulacsos politikáját a mi szempontunkból is találó szavakkal jellemzi Nadler: „Mit einem Ruck verkehrte das sächsische Volk seine weltgeschichtliche Front. Für Ungarn stand es im Osten. Für Rumánien steht es im Westen. Aber es dient der gleichen Pflicht, die deutsch und abendländisch heisst“ (186. lap).

¹ A magyar romantika. Budapest 1930. Utóbb németül is: Die ungarische Romantik (Ungarische Bibliothek. I. Reihe, Bd. 15), Berlin 1931. Farkas Gyula e műve függelékében (315—321. l.) röviden ismerteti ugyan a népi, táji és felekezeti szempontot érintő magyar munkákat de ez az anyag igen csekély. A táji szemlélet érvényesítése az irodalomtörténetírásban azóta különösen egyes dunántúli írói körökben talált megértésre és lelkes felkarolásra, amit a Csorba Tibor cikke (A „Kék Dunántúl Irodalomtörténete“ elő: Vasi Szemle I., 1934, 242—247. lap) nyomán keletkezett nagy folyóiratvita is bizonyít.

A második birodalom biztosításáért folyó harc elvonta a két vezető állam, Poroszország és Ausztria figyelmét a nagy keletnémet telepítés kérdéseitől. A milliós német emberfölslegek már a XVIII. század első fele óta felszívódtak, eltűntek Oroszországban, Észak-Amerikában, Dél-Amerikában és Afrikában. Legtöbb helyen nem sikerült nekik törzsi jellegüket megőrizniük vagy kialakítaniok. Ez a kárba-vesztett embertömeg — jegyzi meg Nadler — éppen a keleti német telepek számára lett volna sürgősen szükséges. Ennek híján azok egyre jobban lemorzsolódtak, úgyhogy a háború után úgyszólván összeropant a három keleti német ék. Kelet-Poroszországot elválasztja a danzigi folyosó a birodalomtól, a szüéziai és a szudeta-németeket lengyel és cseh nyomás fenyegeti, a délnémet ék pedig az utódállamok között forgácsolódon széjjel. Mégis, német történet az, ami a Balti-tenger, az Adria és a Fekete-tenger közti térben játszódott le és csak az egyes — jelenleg elszigetelt és meggyengített — telepek törzsi öntudatán múlik, hogy a jövőben is az legyen. Az egyes törzsek történetének mint össznémet történetnek éppen ezért közkinccsé kell válnia, kívánja Nadler. „A német egységet ugyanis az egymás megsegítésének, a közös cél munkálásának lelki készsége jelenti a törzsek között. Valamennyien egyazon testnek a tagjai és e test akarata a birodalom. A németiség birodalmának azonban annál tökéletesebben kell szellemi és lelki jelenségeként kialakulnia, minél tökéletlenebbül lehet azt államilag megvalósítani.“ — „Minden népnek önmagát kell akarnia s ezt nem teheti természete ellenére. Mennyi erő fecsérlődött el századok óta cél nélkül, hogy a németek megtalálják tulajdon lényüket“ (195. lap). A harmadik birodalom Vezérének a birodalom fegyverzetét a német nép természetes alkatának mértékére kell kovácsolnia.

Szerény fejtegetéseimben iparkodtam legalább lényeges vonásaiban bemutatni az újabb német irodalomtudománynak méreteiben talán legnagyobb, tartalma szerint egyik legeredetibb, hatásában legegyetemesebb elméletét: Nadler József törzsi és táji irodalomszemléletét, mely — a fajelmélettel a szerző akarata ellenére keresztezve — napjainkban szinte új német világnézetté szélesedett (Blut- und Boden-Theorie). Bár csak elvétve kísértem kritikai megjegyzésekkel az egyes tételeket, a kellő történeti és irodalomtörténeti műveltséggel rendelkező olvasó könnyen helyesbítheti azokat. Egy bizonyos: nem tévedtek Nadler azon régebbi bírálói, akik életműve tudományos értékének mérlegelésében politikai mértékeket is érvényesítettek. Nadler ugyanis a német törzsek életerejének és előretörő lendületének hősi eposzát írta meg, mely alkalmas arra, hogy lángalobbantsa minden német szívében a fajszeretetet, minket magyarokat pedig szinte kényszerít, hogy védekezésül népi és faji erőink és gyengeségeink megismerésével hatékonyabban foglalkozzunk. Ezen erők fejlesztése ugyanis az egyetlen út, amelyen a fajok harcában célhoz juthatunk.

KARSAI GÉZA